

LUDWIK GRZEBIEŃ SJ

Kraków

NIEZACHOWANY KOŚCIÓŁ JEZUICKI W KROŚNIE NAD WISŁOKIEM

Do kościołów barokowych, powstałych w XVII w. w Polsce, należał już dziś nieistniejący kościół jezuitów w Krośnie. W dotychczasowej literaturze posiadamy o nim jedynie drobne wzmianki. Pozostało jednak wiele rękopiśmiennych dokumentów oraz opisów kościoła i jego wyposażenia¹.

Placówka jezuitów w Krośnie powstała w 1614 r. z fundacji podkomorze-
go sanockiego Piotra Bala, dziedzica Hoczwi i Baligrodu, który zapisał
testamentem 15 000 złp. Suma ta została później powiększona przez innych
dobrodziejów zakonu. Jezuiti nabyli też kilka majątków jako podstawę
dochodów przyszłego kolegium².

¹ W Bibliotece Narodowej (Nationalbibliothek) w Wiedniu zachowała się historia kolegium z lat 1720-1772 (rkps 12 417); Biblioteka PAU w Krakowie posiada księgę rachunków kolegium z lat 1683-1709 (rkps 878) oraz z lat 1716-1751 (rkps 889), inwentarz rzeczy i aparatów kościelnych od 1679 r. (rkps 877) oraz księgę rachunków bursy muzycznej z lat 1739-1772 (rkps 891); Biblioteka Ossolineum we Wrocławiu przechowuje księgę sprawozdań rektorów (tzw. Rezygnacji) z lat 1671-1756 (rkps 9550/II); w WAP w Krakowie znajdują się w Tekach Schneidera akta luźne z XVII i XVIII wieku (teka 823, 824).

² W. H e j n o s z, *Bal Matjusz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. I, Kraków 1935, s. 228; D. Q u i r i n i - P o p ł a w s k a, *Szkolnictwo krośnieńskie od XVII w. do 1914 r.*, w: *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. II, red. J. Garbacik, Kraków 1973, s. 332; W. Sarna, *Opis powiatu krośnieńskiego pod względem geograficzno-historycznym*, Przemyśl 1898, s. 312; S. Z a ł ę s k i, *Jezuici w Polsce*, t. IV, Kraków 1905, s. 1114-1115, 1124; Archivum Romanum Societatis Iesu, Pol. 52, f. 17; Pol. 75, f. 22v (dalej cyt. ARSI); Fondo Gesuitico 1452/16, nr 1.

Początkowo jezuita mieszkali przy kościele parafialnym, gdzie mieli wystarczające pomieszczenia na 8 osób, ale od początku poszukiwali odpowiednich placów pod budowę własnego domu, kościoła i szkół. Z racji ciasnej zabudowy miasta i bliskości murów wyłoniły się już w 1617 r. trudności z miastem, zakończone około 1630 r. układem i określeniem nowego miejsca dla przyszłych zabudowań³. Zakupiono wówczas 8 dalszych domów i placów pod budowę. Leżały one przy murze miasta w stronę bramy Węgierskiej. W domach tych urządzono w 1632 r. rezydencję, do której przeniesiono się z budynku przy kościele parafialnym⁴. W 1633 r. burmistrz i rada miejska zezwolili jezuitom na zakup placów i zabudowę ulicy Sukienniczej aż do murów miejskich, ale dopiero w 1636 r. jezuita przejęli część murów miejskich z wieżą i placami pomiędzy murami⁵.

KAPLICE DREWNIANE

Pierwszą kaplicę drewnianą wzniesiono w 1632 r., w krótkim czasie, przy pomocy stacjonującego w okolicy wojska. Publiczne nabożeństwo urządzono w niej na św. Ignacego, czyli 31 VII 1632 r. Kaplica miała prawdopodobnie 3 ołtarze⁶. Nad jej wystrojem pracował w latach 1630-1634 brat zakonny Adam Baranowski, stolarz⁷. W 1635 r. zakupiono ze składek wiernych organy muzyczne oraz sprawiono ołtarz bł. Stanisława Kostki ze srebrną lampą. Sodaliczka Mariańska uczniów miała w kaplicy swój obraz NMP i św. Ignacego⁸. Obok kaplicy były czynne od 7 I 1631 r. szkoły⁹. Podczas pożaru 11 IX 1638 r. spaliło się całe miasto, w tym domy jezuickie z kaplicą i szkołą¹⁰.

³ Quirini - Popławska, *Szkolnictwo krośnieńskie*, s. 333; ARSI, Pol. 51, f. 307; Pol. 52, f. 65; Pol. 66, f. 127v (zapis z lat 1629-1630: Civitas futuro Collegio novum locum concessit); Actum in Crosno, 1617, Inter Collegium SJ et Civitatem. De assignando foro Collegii aedificandi, WAP Kraków, Teki Schneidera (TSchn.) 824, s. 659-670.

⁴ ARSI, Pol. 9, f. 69; Pol. 75, f. 21v, 24, 129.

⁵ Quirini - Popławska, *Szkolnictwo krośnieńskie*, s. 333; Zależski, *Jezuici w Polsce*, t. IV, s. 1117; ARSI, Pol. 52, f. 65-65v; Pol. 75, f. 23.

⁶ ARSI, Pol. 75, f. 21v, 129.

⁷ J. Popłatek, J. Paszenda, *Słownik jezuitów artystów*, Kraków 1973, s. 80.

⁸ ARSI, Pol. 52, f. 123-123v; Pol. 75, f. 22v.

⁹ Quirini - Popławska, *Szkolnictwo krośnieńskie*, s. 333; ARSI, Pol. 52, f. 81-81v; Pol. 66, f. 128; Pol. 77 I, f. 178-178v.

¹⁰ Sarna, *Opis powiatu krośnieńskiego*, s. 312; ARSI, Pol. 52, f. 144-144v; Pol. 75, f. 24.

Do zimy 1638 r. superior Samuel Krosnowski wznosił część domu zakonnego, a w ciągu roku, do jesieni 1639 r., wykończył zarówno rezydencję, jak i obszerniejszy niż dotąd drewniany kościół, między nimi umieścił szkoły. Dom i kościół poświęcono 30 X 1639 r.¹¹ Kościół ten pod wezw. Niepokalanego Poczęcia NMP został zlokalizowany przy murach miasta (*intra muros*)¹². W 1644 r. w głównym ołtarzu umieszczono wizerunek Matki Bożej. W 1642 r. w kościele istniały też ołtarze bł. Stanisława Kostki i św. Ignacego Loyoli. Sodaliczka uczniowska posiadała swoje własne oratorium¹³. Uczniowie występowali w kościele z publicznym przedstawieniem Męki Pańskiej¹⁴. W 1647 r. rezydencję podniesiono do rzędu kolegiów.

BUDOWA KOŚCIOŁA MUROWANEGO

Materiał na budowę nowego kościoła kupowano już od 1654 r. (w 1654 za 900 fl. i w 1655 za 800 fl.)¹⁵. Kamień węgielny pod budowę kościoła również pod wezw. Niepokalanego Poczęcia NMP poświęcił w uroczystość Wniebowzięcia NMP, 15 VIII 1657 r., ks. Paweł Skotnicki, delegat biskupa przemyskiego Andrzeja Trzebieckiego. Stanisław Zaręba, sędzia ziemski sandomierski, przeznaczył na budowę kościoła, a po jego zakończeniu na budowę kolegium, 45 000 fl., suma ta przynosiła ok. 2500 złp rocznego dochodu¹⁶.

Jan Kazimierz 30 VII 1658 r. zezwolił do budowy kościoła wykorzystać bramy w murze miejskim i kamień z sąsiednich gór¹⁷. Choć nie znamy z całą pewnością architekta kościoła, można przypuścić, że był nim Jakub Solari (zm. po 1678), który związany był z budowami lub przebudowami

¹¹ Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. IV, s. 1118; ARSI, Pol. 75, f. 23-23v.

¹² ARSI, Pol. 75, f. 24.

¹³ ARSI, Pol. 52, f. 315, 317v; Pol. 53, f. 2v, 32, 52.

¹⁴ Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. IV, s. 1119.

¹⁵ ARSI, Pol. 12, f. 121v.

¹⁶ Quirini-Popławska, *Szkolnictwo krośnieńskie*, s. 334; ARSI, Fondo Gesuitico 1452/16 nr 3; ARSI, Pol. 53, f. 63; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 75; Fundatio templi Collegii Crosnensis ex 1635, TSchn. 823, s. 197-215. J. Vallery-Radot w *Le recueil de plans d'édifices de la Compagnie de Jésus conservé a la Bibliothèque Nationale de Paris* (Rome 1960, s. 326) wymienia plan kościoła i kolegium, nieznanego autorstwa, jaki miał być wysłany do Rzymu 7 VIII 1657 r. Po dokładnym odczytaniu daty podanej na planie okazało się, że pochodzi on z 1697 r.

¹⁷ TSchn. 823, s. 429-432.

kościółów jezuickich w Przemyślu (1651), a potem w Sandomierzu (1677)¹⁸. Zachowały się dwa kontrakty rektora kolegium krośnieńskiego Aleksandra Wolskiego z „architektem JKM” Jakubem Sollari de Verna z 4 III i 4 VII 1665 r., który zobowiązał się mały i wielki „chór zasklepić kościoła krosieńskiego, i z kaplicami górnymi (sześcią), i przy tym podmurować mury kaplic pobocznych, po obydwu stronach”¹⁹.

Świątynię poświęcono w 1667 r. Wtedy też konstytucją sejmu zatwierdzono „fundację z kościołem wymurowanym” jako wotum za ocalenie ojczyzny²⁰. Również zdaniem Kaspra Niesieckiego kościół wzniesiono „na dziękczynienie Panu Bogu, że za Jana Kazimierza otoczona tyłu nieprzyjaciół ojczyznę, wcale zachował”²¹. Wyposażano go przez dwa dziesięciolecia, odkładając budowę kolegium i szkół na później.

Kościół był prostokątny, dwuwieżowy, jednonawowy, z trzema kaplicami po obydwu stronach, dwoma zakrystiami (jedna zapewne była skarbcem)²². Wkomponowano go w planowany kompleks budowli jezuickich, jaki miał być potem realizowany etapami. Bok wschodni wzdłuż ulicy z Rynku obejmował kościół i skrzydło przeznaczone na szkoły; boki południowo-zachodni i północny stanowiły właściwe kolegium i te okrężał pasem niezbyt szeroki ogród. Wewnątrz trójkąta rozpościerał się dziedziniec²³.

KAPLICE

Kościół miał 6 kaplic. Od strony kolegium kaplice: św. Krzyża (blisko wieży kościelnej), św. Ignacego oraz św. Franciszka Ksawerego. Od strony ulicy kaplice: św. Stanisława Kostki, św. Józefa i św. Panien (*Virginum*). Kaplice

¹⁸ W. B o b e r s k i, *Solari Jakub*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XL, s. 251. Autor biogramu nie dotarł do informacji o udziale Solariego w budowie kościoła jezuickiego w Krośnie.

¹⁹ TSchn. 824, s. 797-798, 821-822.

²⁰ Approbacya fundacyi urodzonego Stanisława Zareby sędziego sendomirskiego. *Konstytucje Sejmu Warszawskiego za Jana Kazimierza 1667. Volumina legum*, t. IV, Petersburg 1859, s. 455 (nr 149); Z a ł ę s k i, *Jezuici w Polsce*, t. IV, s. 1119; ARSI, Pol. 53, f. 165-165v; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 75.

²¹ K. N i e s i e c k i, *Herbarz polski*, t. X, Lipsk 1845, s. 89; Z a ł ę s k i, *Jezuici w Polsce*, t. IV, s. 1118.

²² V a l l e r y - R a d o t, *Le recueil de plans d'édifices de la Compagnie de Jésus*, s. 326 (Bibl. Nar. Paryż, sygn. Hd-4, 157).

²³ „Czas” 1866, nr 42, s. 1-2.

pokrył malowidłami *al fresco* w 1726 r. malarz franciszkański Adam Swach przy pomocy brata jezuickiego Marcina Sitkiewicza (1681-1760), który zdobył wówczas zawód malarza i służył potem swoją sztuką całej prowincji²⁴.

Budowę górnych kaplic ukończono przed 1672 r. W 1679 r. trzy kaplice górne wytynkował i wybielił Krzysztof Ferentz²⁵.

Do 1711 r. Sodalicja uczniowska miała własną kaplicę na chórze kościoła nad kaplicami św. Stanisława Kostki, św. Józefa i św. Panien. Po upadku wieży w 1717 r. przez 10 lat dostęp do niej był niemożliwy z powodu wprowadzonych zmian w miejscu, gdzie prowadziło wejście do kaplicy. Dopiero w 1727 r. rektor Kazimierz Ostrowski zbudował osobną wieżyczkę ze schodami wejściowymi do kaplicy górnej, przylegającą do kościoła od strony miasta²⁶.

OŁTARZE

1. Ołtarz główny NMP zbudowano przed poświęceniem kościoła, a napewno przed 1670 r. W latach 1683-1686 umieszczono w ołtarzu cudowny obraz NMP, przeniesiony tu z narożnika kościoła, a przed 1708 r. wstawiono również obraz Niepokalanego Poczęcia NMP, ofiarowany przez jezuitę Jana Brylińskiego. W górnej części wielkiego ołtarza znajdowały się rzeźby apostołów Piotra i Macieja. Po bokach ołtarza stało 8 kolumn w kolorze szafirowym i złotym. Przynajmniej dwukrotnie wstawiano nowe tabernakulum (1688 i ok. 1750)²⁷.

2. Ołtarz św. Stanisława Kostki przeniesiono tu początkowo ze starego kościoła. Nowy ołtarz został wykonany z drewna lipowego i gruszkowego za 450 złp przez Marcina Roszkowińskiego ze Zgłobnia, snycerza, i jego synów Józefa i Dionizego, z fundacji Hieronima Kuropatnickiego, podczaszego sanockiego. Wstawiono go 15 VI 1680 r.²⁸ Kilka lat później umieszczono

²⁴ P o p l a t e k, P a s z e n d a, *Słownik jezuitów artystów*, s. 199-200; ARSI, Pol. 58, f. 250; Bibl. Nar. Wiedeń, rkps 12417, s. 71, 75, 76; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 146; TSchn. 824, s. 815-816.

²⁵ ARSI, Pol. 15, f. 200; Pol. 55, f. 25; TSchn. 824, s. 799-800.

²⁶ ARSI, Pol. 58, f. 250v; Bibl. Nar. Wiedeń, rkps 12417, s. 75, 87; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 146.

²⁷ ARSI, Pol. 56, f. 40; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 61, 104, 178, 218.

²⁸ TSchn. 824, s. 801-802.

w nim łaskami słynący obraz tego błogosławionego, pochodzący zapewne z dawnej jeszcze kaplicy²⁹.

3. Ołtarz św. Józefa z obrazem tego świętego sprawiono w 1669 r.³⁰

4. Ołtarz Krzyża św. (Ukrzyżowania Pana Jezusa) sprawiono w 1688 r. z fundacji Wojciecha (Alberta) Abratowicza. Równocześnie przekazał on pieniądze na wyłączenie ołtarza oraz statwę Matki Boskiej Bolesnej. Obraz Chrystusa sprowadzono z Krakowa za 60 fl. W 1728 r. ołtarz gruntownie odnowiono, dodano ciemnoniebieskie kolumny, krzyż pokryto srebrem, dodano też srebrną koronę i promienie³¹.

5. Ołtarz św. Ignacego Loyoli ufundował rektor Mikołaj Piszkowski w 1670 r. i prawdopodobnie wstawił Franciszek Janowski w latach 1671-1674. Został wyłożony około 1680 r. U góry ołtarza znajdowała się rzeźba Trójcy Świętej wysrebrzona za 200 fl. W ołtarzu tym umieszczono też obraz św. Jana Nepomucena, cieszącego się w mieście dużym kultem³².

6. Ołtarz św. Franciszka Ksawerego został wstawiony za 250 fl. około 1670 r. Przed 1689 r. otrzymał nowy obraz wykonany w Krakowie³³.

7. Ołtarz świętych Panien zainstalowano za 200 fl. ok. 1670 r. Był już dość zniszczony (zapewne ze starego kościoła), sam obraz przymocowany wcześniej do ściany pruchniał, został przytwierdzony do osobnej deski³⁴.

8. Ołtarz św. Alojzego Gonzagi został pokryty w 1726 r. przez Adama Swacha malowidłami³⁵.

9. Ołtarz św. Michała Archanioła został sprawiony w 1726 r. Posiadał u góry statwę św. Stefana ufundowaną przez prowincjała Stefana Szczanieckiego³⁶.

10. Ołtarz św. Barbary powstał w latach 1683-1686 po przerobieniu dawnego ołtarza bł. Stanisława Kostki. Wstawiono tu obraz św. męczenniczki z dawnej jeszcze kaplicy³⁷.

²⁹ ARSI, Pol. 55, f. 24; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 53, 61, 82, 84.

³⁰ ARSI, Pol. 53, f. 239; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 206.

³¹ ARSI, Pol. 56, f. 40, 40v; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 70; Bibl.Nar. Wiedeń, rkps 12417, s. 106.

³² ARSI, Pol. 53, f. 240; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 23, 44, 187.

³³ ARSI, Pol. 53, f. 240; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 11, 70.

³⁴ Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 11, 179.

³⁵ Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 146; TSchn. 824, s. 815-816.

³⁶ ARSI, Pol. 58, f. 250; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 146.

³⁷ Tamże, s. 61.

11. Ołtarz z obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej urządzono w 1721 r. Wtedy to pewien wieśniak złożył pieniądze na zakup ołtarza, a czciciele Matki Boskiej dołożyli brakujące fundusze. Obraz ten wisiał najpierw pod chórem kościoła i czczony był od dawna. W 1726 r. został wyzłocony i wysrebrzony³⁸.

12. Ołtarz bł. Jana Franciszka Regisa, beatyfikowanego w 1716 r., z lampami przy jego ołtarzu (1727 r.)³⁹.

WYPOSAŻENIE KOŚCIOŁA

Za rządów rektora Mikołaja Piskowskiego (1668-1671) wstawiono do kościoła marmurowe odrzwia (za 600 fl.), wykończono i ozdobiono (otynkowano?) fasadę kościoła (za 2000 fl.), wstawiono dwa ołtarze (za 450 fl.)⁴⁰. Rektor Franciszek Janowski (1671-74) przebudował stojący przy murze, chylący się ku upadkowi stary kościół na dwie sale szkolne. Wszystkie kaplice i zakrytą wytynkowano i pobielono, zasklepiono dwa pomieszczenia nad zakrystią⁴¹. Za rządów rektora Krzysztofa Gruszyńskiego (1679-83) urządzono w całości chór muzyczny ze schodami, postawiono nad środkiem kościoła nową wieżyczkę (sygnaturkę), ozdobioną monogramem imienia Jezus. Przebudowano ją po 1736 r. dodając miedzianą kulę⁴². Rektor Tomasz Kuczkowski (1683-86) wstawił w kościele podłogę z desek, kolorem przypominającą marmur, oraz przerobił fasadę kościoła, zbudował hełmy wież i pokrył blachą⁴³. W końcu za rządów rektora Samuela Podolskiego (1686-1689) sprawiono w 1687 r. nowe organy⁴⁴. Kościół konsekrował w 1693 r. bp przemyski Jerzy Denhoff⁴⁵. Na tym zakończono najważniejsze wyposażenie kościoła⁴⁶.

³⁸ ARSI, Pol. 58, f. 149; Bibl. Nar. Wiedeń, rkps 12417, s. 68; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 146.

³⁹ Bibl. Nar. Wiedeń, rkps 12417, s. 84.

⁴⁰ Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 11.

⁴¹ ARSI, Pol. 53, f. 240; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 23.

⁴² Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 53, 84, 178.

⁴³ ARSI, Pol. 55, f. 263; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 61.

⁴⁴ ARSI, Pol. 56, f. 39v; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 70.

⁴⁵ Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 68.

⁴⁶ ARSI, Pol. 56, f. 211.

Później jedynie wyposażano wnętrze kościoła, modernizowano i doskonalono. Przed 1695 r. wstawiono nową ambonę. W 1680 r. był w kościele jeszcze stary pozytyw i to zniszczony, więc zamieniono go na nowy. Nowe organy, ocenione na 1200 fl., zakupiono w 1687 r. z fundacji ks. Mikołaja Foltowicza, komendarza haczowskiego. Wielki obraz Zwiastowania NMP ofiarowany przed 1708 r. przez ks. Jana Brylińskiego zawieszono naprzeciwko zakrystii⁴⁷.

W 1728 r. ustawiono nową balustradę przed wielkim ołtarzem wymalowaną na wzór marmuru na fundamentach kamiennych. Została wykonana z drewna dębowego przez stolarza Krzysztofa Misiorowicza według rysunków dostarczonych przez jezuitów. Balustrada ta miała wyrzeźbione orły, złożone imię Jezus (IHS) oraz herby Stefana Męcińskiego i Jerzego Chrzastowskiego, miecznika wyszogrodzkiego [I. Ch. M. W.]⁴⁸.

Zakrystię przed 1755 r. ozdobiono i zaopatrzone w dekoracyjne szafy. W zakrystii wisiało 6 znacznej wielkości obrazów⁴⁹.

Na szczycie fasady ustawiono w latach 1683-1686 wielki żelazny krzyż⁵⁰, a od strony miasta brat Sitkiewicz namalował w 1727 r. *al fresco* IHS, herby fundatorów i obraz św. Ignacego jako wodza⁵¹.

WIEŻE KOŚCIELNE

Wieże kościelne wzniesiono dopiero około 1680 r. W 1678 r. prefekt budowy kościoła Stanisław Gałczyński podpisał umowę z Krzysztofem Ferentzem, architektem, na wystawienie wieży po lewej stronie kościoła za 1200 zł. Rektor Krzysztof Gruszyński pozostawił w 1683 r. 1000 arkuszy blachy (*lamina*) na ich pokrycie⁵². Sprawozdanie z 1686 r. podaje, że przybyły kościołowi dwie wieże kryte blachą, jednak jedna z nich wymagała jeszcze wykończenia⁵³. W 1691 r. umieszczono na wieży kościelnej bliżej kolegium zegar, wykonany

⁴⁷ ARSI, Pol. 55, f. 30v; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 70, 82, 104.

⁴⁸ Bibl. Nar. Wiedeń, rkps 12417, s. 108; TSchn. 824, s. 831-832; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 147.

⁴⁹ Bibl. PAN Kraków, rkps 877; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 232.

⁵⁰ Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 61.

⁵¹ P o p l a t e k, P a s z e n d a, *Słownik jezuitów artystów*, s. 200; Bibl. Nar. Wiedeń, rkps 12417, s. 84.

⁵² TSchn. 824, f. 773-774; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 53.

⁵³ Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 61.

przez zegarmistrza Jana Wilczakowicza z Tarnowa. Widoczny był po dwóch stronach wieży i wybijał godziny i kwadrans⁵⁴.

Gdy w 1689 r. położono kamień węgielny pod nowe kolegium, okazało się, że fundamenty zarówno pod kościołem jak i wieżami były zbyt płytkie. Już w 1692 r. zaznaczono, że potrzebna jest podpora części kościoła od strony zakrystii, która grozi zawaleniem. Według sprawozdania z 1705 r. kościołowi od dawna groziła ruina. Wieża prawa (przy kolegium) nad kaplicą św. Krzyża nie posiadała wystarczających fundamentów⁵⁵.

Budowę kolegium kierował w latach 1709-1713 ksiądz Wojciech Głazowicz (1655-1719), architekt, i pozostawił własny projekt tego kolegium z 1713 r.⁵⁶ W maju 1714 r. sprowadzono z Rzeszowa specjalnego architekta, który orzekł, że szkody w fundamentach kościoła wynikają z nierównoczesnego stawiania fundamentów kościoła i kolegium⁵⁷. Według sprawozdania z 1721 r. kościół już od 40 lat groził ruiną. Jej przyczyną miały być fundamenty źle i skąpo postawione na glinie (marglu). Do upadku przyczyniły się też fundamenty nowego kolegium, które stawiano na samej skale, na 7 łokci głębiej od fundamentów wieży kościelnej, a podpora wieży została wcześniej wadliwie dołożona. Wieża bliższa kolegium od dołu była chwiejna, od góry uderzana przez wiatry i burze, groziła w kilku miejscach rozdarciem (szczelinami). W środku fasady kościoła pojawiła się szczelina, w końcu 8 VII 1717 r. wieża runęła⁵⁸.

Upadek ten naruszył część sklepienia kościoła, zniszczył organy i schody, uszkodził chór muzyczny i kaplicę św. Krzyża, pozostawił wiele rys na ścianach kościoła i kaplicy. Wzmocniono na razie podporami słabsze miejsca w kościele i na sklepieniu. Podpory przez 3 lata dość skutecznie podtrzymywały zagrożone mury i sklepienie kościoła. W końcu po wykończeniu nowego kolegium przystąpiono w kwietniu 1720 r. do kapitalnego remontu kościoła. Zdjęto najpierw część sklepienia kościoła. By pozostałe mury wieży wzmocnić i założyć właściwe fundamenty pod odbudowę wieży, założono nowe na samej skale, opierając je też na fundamentach nowego kolegium. Wzmocniono cztery kolumny najbliższej wieży poprzez szkarpy z olbrzymich

⁵⁴ TSchn. 824, f. 771-772.

⁵⁵ Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 81, 95, 113.

⁵⁶ P o p l a t e k, P a s z e n d a, *Słownik jezuitów artystów*, s. 117.

⁵⁷ ARSI, Pol. 57, f. 323.

⁵⁸ Z a ł ę s k i, *Jezuici w Polsce*, t. IV, s. 1123; Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 122.

kamieni, wpuszczonych w ziemię na około 14 łokci głęboko (dotąd fundamenty nie przekraczały 5 łokci)⁵⁹.

Po tych wzmocnieniach odbudowywano wieżę. Chór wzmocniono nowym sklepieniem, dla wygody wiernych pod obu wieżami otworzono mniejsze wejścia. Na wieży umieszczono ponownie zegar naprawiony znacznym kosztem. Mimo że kościół został odnowiony i ozdobiony malowidłami, ciągle narzekano na nietrwałe fundamenty⁶⁰.

KASATA ZAKONU I ROZPROSZENIE WYPOSAŻENIA

Po ogłoszeniu kasaty zakonu 10 X 1773 r. kościół oszacowano na 119, 677 fl. Na razie administrowali nim eksjezuici, w tym głównie Jan Nepomucen Pruski, a od 1778 r. księża diecezjalni. Dla nich to pozostawiono w kościele naczynia kościelne, wycenione na 8177 fl., a oddano do depozytu srebra na 15 382 fl. i aparaty cenione na 7010 fl. Kościół zamknięto w 1783 r. Drobne przedmioty sprzedano na publicznej licytacji 10 VI 1784 r., ołtarze, obrazy religijne i inne większe elementy wyposażenia kościoła przejęli księża okolicznych kościołów. Kościół nienaprawiany groził ruiną, więc rozebrano go w 1807 r.⁶¹

W kościele farnym w Krośnie znajdują się z dawnego kościoła jezuickiego dwa ołtarze przy drugiej parze filarów, barokowe, wykonane ok. 1699 r. oraz obraz Wniebowzięcia Matki Bożej, barokowy, z 4 ćwierci XVII w. W zakrystii tegoż kościoła stoi szafa z 2. poł. XVIII w. z malowanym ornamentem naśladowującym intarsję⁶². W kaplicy św. Wojciecha w tejże farze znajduje się obraz Niepokalanego Poczęcia NMP z kaplicy Sodalistów⁶³.

W kolegium jezuitów w Starej Wsi k. Brzozowa zachowało się kilka obrazów z dawnego kolegium lub zakrystii⁶⁴. W kościele parafialnym w Szzeb-

⁵⁹ Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 122-123; Bibl. Nar. Wiedeń, rkps 12417, s. 4.

⁶⁰ Bibl. Ossol. rkps 9550, s. 122-123, 131, 178.

⁶¹ S a r n a, *Opis powiatu krośnieńskiego*, s. 305, 313; W. C h o t k o w s k i, *Historia polityczna Kościoła w Galicji*, t. I, Kraków 1909, s. 219, 246.

⁶² *Katalog zabytków sztuki. Województwo krośnieńskie. Krosno, Dukla i okolice*, Warszawa 1977, s. 72, 74, 76.

⁶³ S a r n a, *Opis powiatu krośnieńskiego*, s. 278, 312.

⁶⁴ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. XIII: *woj. rzeszowskie*, z. 2: *pow. brzozowski*, Warszawa 1974, s. 91.

niach zachował się obraz (a może i ołtarz) św. Franciszka Ksawerego⁶⁵. W kościele w Targowiskach zachowała się barokowa balustrada z orłami oraz rokokowa pokrywa chrzcielnicy z 2. poł. XVIII w. zwieńczona rzeźbą chrztu Chrystusa⁶⁶.

SPIS ILUSTRACJI

1. Plan kościoła i klasztoru jezuitów w Krośnie, 1667-1689. Biblioteka Uniwersytetu Lwowskiego rkps 1485 nr 2.
2. Plan kościoła i klasztoru jezuitów w Krośnie, 1697 (?). Bibliotheque Nationale de Paris wg Vallery-Radot s. 326.
3. Legenda, fragment planu il. 2.
4. Krosno, dawny klasztor i miejsce niezachowanego kościoła Jezuitów. Neg. IS PAN.
5. Krosno, fara, ołtarz boczny z dawnego kościoła Jezuitów. Neg. IS PAN.
6. Krosno, fara, ołtarz boczny z dawnego kościoła Jezuitów. Neg. IS PAN.
7. Targowiska, kościół parafialny, fragment balustrady z dawnego kościoła Jezuitów w Krośnie. Neg. IS PAN.
8. Targowiska, kościół parafialny, fragment balustrady z herbem Zadora i inicjałami J Ch M W z dawnego kościoła Jezuitów w Krośnie. Neg. IS PAN.

THE NON-EXISTENT JESUIT CHURCH IN KROSNO

S u m m a r y

Among the baroque churches built in the 17th century in Red Ruthenia the now non-existent church in Krosno on the River Wisłok was an outstanding one. Jesuits settled in Krosno in 1614 and they built the first wooden chapel in 1632.

Despite the wars construction of a stone church was conducted exceptionally fast, in the years 1655-1667. The church was rectangular with two spires, one nave and three lower and upper chapels on both sides. The chapels were covered with al fresco paintings in 1726 by the painter Adam Swach who was helped by Marcin Sitkiewicz.

⁶⁵ W. S a r n a, *Opis powiatu jasielskiego*, Jasło 1908, s. 317.

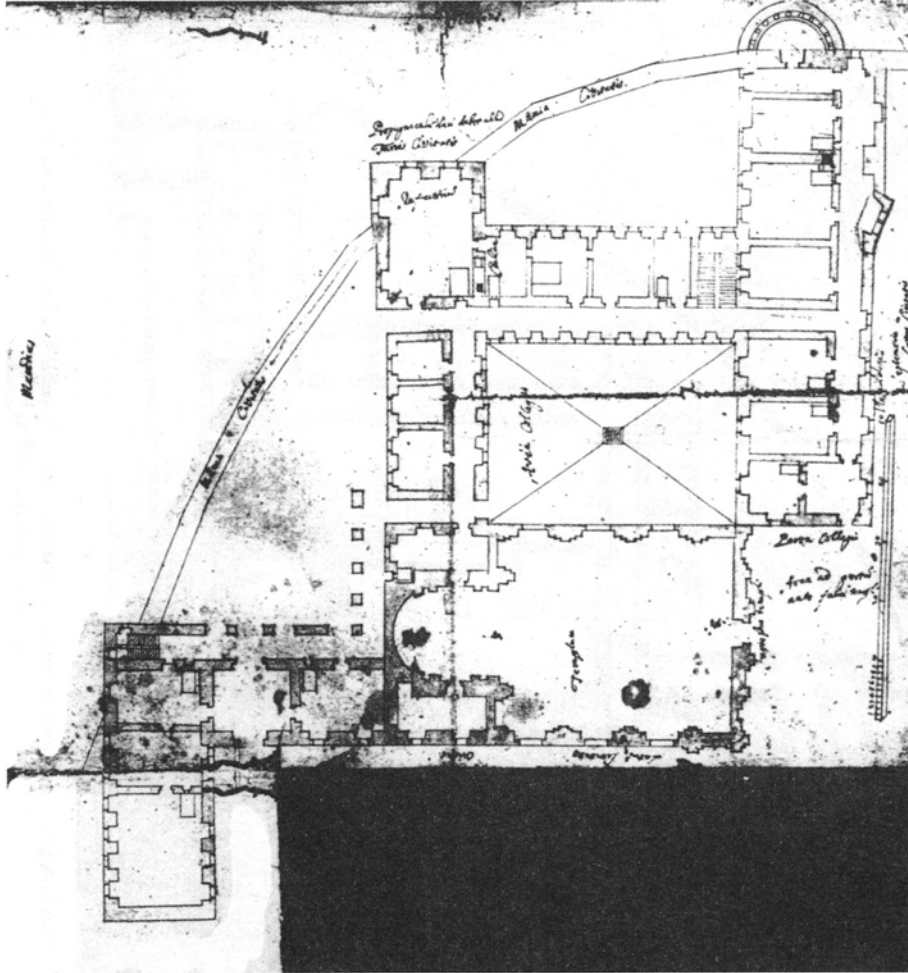
⁶⁶ *Katalog zabytków sztuki. Województwo krośnieńskie. Krosno, Dukla i okolice*, t. XV, s. 147, 148.

There were 12 baroque altars in the church that were built in the years 1666-1726. The remaining furnishings were made by local artists in 1668-1693. The church was consecrated in 1693. Its basic furnishings were supplied then. After that date the interior was only decorated and modernized.

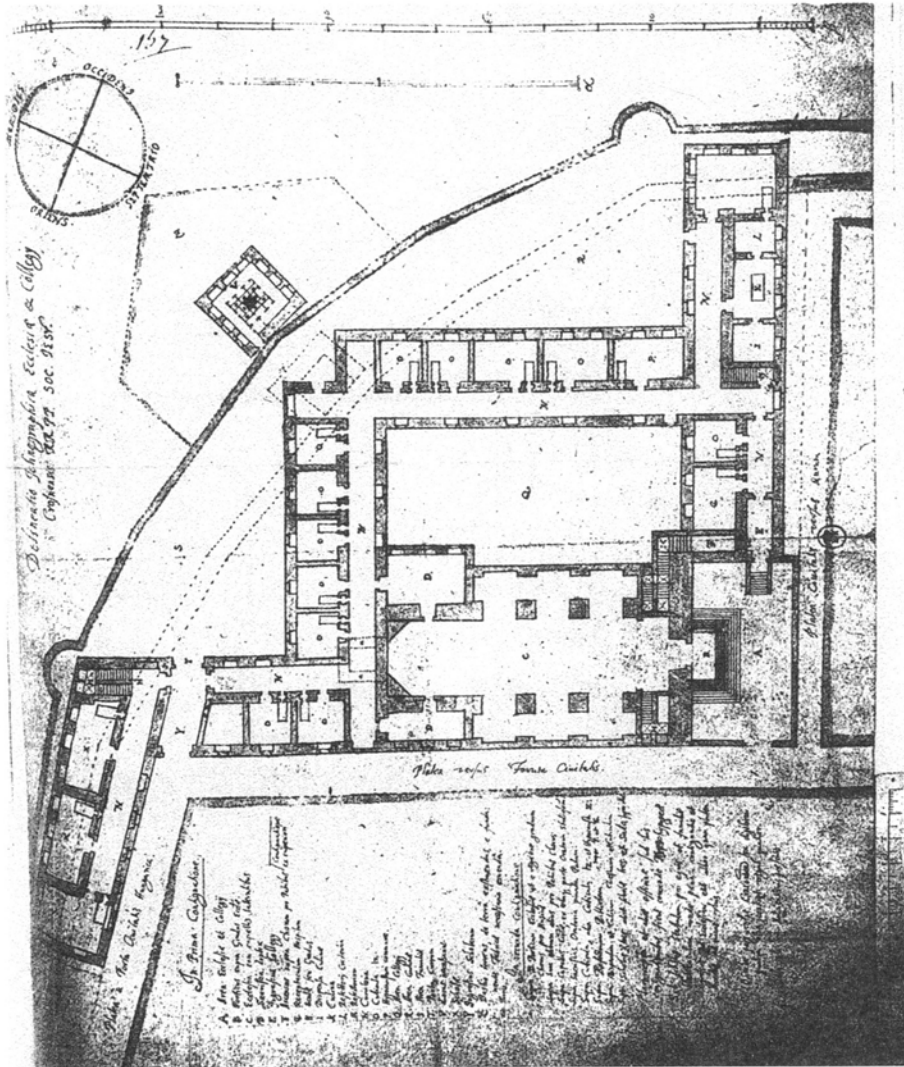
The church spires built about 1680 without foundations that were deep enough caused that a crack appeared in the middle of the church's facade when the college was built on much deeper foundations; ultimately one of the spires fell down at the end of 1717. Its fall deranged part of the church's vault and caused numerous damages in the furnishings. Despite the repairs that were conducted also later cracks appeared in the church's walls.

After the order had been suppressed the church was closed in 1783, and its furnishings were sold by auction to the nearby churches. Since it was not repaired there were fears that it could collapse and hence it was demolished in 1807.

Translated by Tadeusz Karłowicz

1. Plan kościoła i klasztoru Jezuitów w Krośnie, 1667-1689, Biblioteka Uniwersyteku Lwowskiego, rkps 1485, nr 2

2. Plan kościoła i klasztoru Jezuitów w Krosnie, 1697 ?/, Bibliothèque Nationale de Paris, wg Vallery-Radot, s. 326

In Prima Congregatione.

- A. Area Ecclesie et Collegij
- B. Porticus supra Gradus ecclie.
- C. Ecclesia cum capellis lateralibus
- D. Sacristia duplex
- E. Ingressus Collegij
- F. Arcus supra Chorum pro Petibus ^{congregatione} ex superiori
- G. Receptaculum Hospitum
- H. Sala seu Gradus
- I. Dispositio Cubae
- K. Cubina
- L. Refectorij Cacerina
- M. Refectorium
- N. Cumbria
- O. Cubicula 12.
- P. Hippocampi communitatis
- Q. Area Collegij
- R. Area Cubae
- S. Area Familiae
- T. Porta Corporis
- V. Loca Campanarum
- X. Schola
- Y. Ingressus Scholarum
- Z. Restio terras, de terra estimentas, e fundis
veneris Tabula recessario emenda.

In secunda Congregatione

Supra B. Porticum Ecclesie et e regione graduum
Chorus pro Musis

Supra hanc abbatem abas pro Petibus Clavis

Supra Capellis ecclie ex oblati parte Oratorij sculptorum

Supra Sacristia Oratoria pinnata Patrum

Supra Cubicula, alia Cubicula 12. et Hippocampi 2.

Supra Refectorium Bibliothecam ^{super 4 et 6}

Supra Refectorium et Cubium Ceteris et Cubulum

Supra Schola hanc abas fuit tres et Sala Hippocampi

Pharmacopoeia et alia officina sub his
conspicua fuit comode Hippocampi

Sub Schola stabulum pro equis et familia
Receptaculum unde patet congregatio et
Ingressus ad Ecclesiam est aliorum quatuor phoen
hanc abas fuit tres

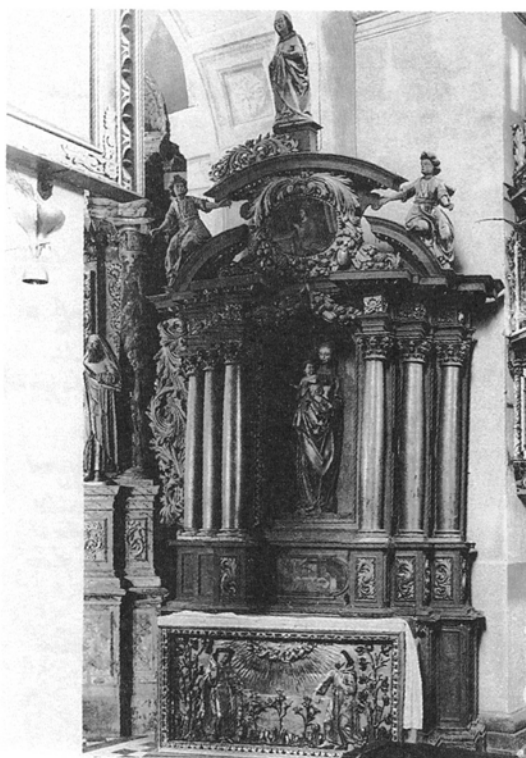
In hanc abas Cacerina pro dignitate
patrum hanc abas fuit quatuor

In hanc abas fuit tres

3. Legenda, fragment planu il. 2

4. Krosno, dawny klasztor i miejsce niezachowanego kościoła Jezuitów. Neg. IS PAN

5. Krosno, fara, ołtarz boczny z dawnego kościoła Jezuitów. Neg. IS PAN

6. Krosno, fara, ołtarz boczny z dawnego kościoła Jezuitów. Neg. IS PAN

7. Targowiska, kościół parafialny, fragment balustrady z dawnego kościoła Jezuitów w Krośnie.
Neg. IS PAN

8. Targowiska, kościół parafialny, fragment balustrady z herbem Zadora i inicjałami J CH M W
z dawnego kościoła Jezuitów w Krośnie. Neg. IS PAN